

ISTORIA ROMÂNILOR ÎN SECOLUL XX

(1918-1948)

paideia

București, 2020

Argument (Ioan Scurtu și Gheorghe Buzatu)	7
I. Statutul internațional al României după primul război mondial (Ioan Scurtu)	9
II. Mentalul colectiv al românilor după 1918 (Ioan Scurtu)	17
III. Minoritari și majoritari (Ioan Scurtu)	35
IV. Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică (Ioan Scurtu)	53
V. Realități economice și sociale (Gheorghe Buzatu)	93
VI. Sistemul politic din România în anii 1918-1938 (Ioan Scurtu)	101
VII. Viața politică în primii ani după Marea Unire (1918-1922) (Ioan Scurtu)	113
VIII. Marea guvernare liberală (ianuarie 1922-martie 1926) (Ioan Scurtu)	144
IX. Perioada „celor mai mari schimbări în oameni hotărâtori” (martie 1926- noiembrie 1928) (Ioan Scurtu)	167
X. „Era nouă”, între iluzie și realitate (noiembrie 1928-iunie 1930) (Ioan Scurtu)	193
XI. Regele nou și primii săi ani de domnie (Ioan Scurtu)	221
XII. Cea de-a doua guvernare național-țărănistă (iunie 1932 - noiembrie 1933) (Ioan Scurtu)	249
XIII. „Se face, Majestate!” Viața politică din România în perioada noiembrie 1933-noiembrie 1937 (Ioan Scurtu)	275
XIV. „Este guvernul meu” Falimentul regimului democratic (noiembrie 1937-10 februarie 1938) (Ioan Scurtu)	327

XV. Regimul monarhiei autoritare (10 februarie 1938-6 septembrie 1940) (Ioan Scurtu)	343
XVI. România și războiul mondial din 1939-1945 (Gheorghe Buzatu)	365
XVII. Regimul antonescian (Gheorghe Buzatu)	401
XVIII. Lovitura de stat din august 1944 (Gheorghe Buzatu)	443
XIX. România după lovitura de stat (Gheorghe Buzatu)	487
XX. România în anticamera „erei staliniste“ (Gheorghe Buzatu)	511
XXI. Agresiunile comunismului în România (Gheorghe Buzatu)	523
XXII. 1948 - Anul instaurării regimului stalinist în România (Ioan Scurtu)	549
Anexe	567
Bibliografie	593
Index - Nume	665
Index - Localități	681

I Statutul internațional al României după primul război mondial¹

România și Conferința păcii de la Paris. Confirmarea internațională a unirii Bucovinei, Transilvaniei și Basarabiei. Problema reparațiilor. Statutul definitiv al Dunării. Convenția de la Lausanne. România și Societatea Națiunilor. Mica Înțelegere. Relațiile cu marile puteri și cu vecinii. Înțelegerea Balcanică. Rolul lui Nicolae Titulescu. România și deteriorarea situației internaționale. Pactul sovieto-german din 23 august 1939.

La sfârșitul primului război mondial s-au înregistrat modificări esențiale pe harta Europei: au dispărut imperiile – German, Austro-Ungar, Rus, Otoman – și au apărut noi state naționale: Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Cehoslovacia, Austria, Ungaria, iar altele și-au întregit teritoriul: România, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor.

Problemele organizării lumii după prima conflagrație mondială au constituit obiectul **Conferinței de pace de la Paris** (1919-1920). Prezentă la această Conferință, România a acționat pentru obținerea confirmării pe plan internațional a hotărârilor adoptate în cursul anului 1918 la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia privind unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu patria mamă. Conferința păcii de la Paris urma să dea consacrare juridică internațională noului statut teritorial și politic al statului român, prin recunoașterea principiului naționalităților și al autodeterminării popoarelor, prin respectarea drepturilor legitime ale poporului român asupra teritoriului său național.

În practică însă lucrurile s-au dovedit a fi mult mai complicate și mai dificile. Deși, potrivit Convenției din 4/17 august 1916, România trebuia să se bucure la Conferința păcii de drepturi egale cu celelalte țări semnatare, ea a fost inclusă în rândul statelor cu „interese limitate”, putând participa la dezbateri numai atunci când era invitată, dreptul de decizie aparținând „Consiliului celor patru” (Marea Britanie, Franța, Italia și SUA). În Comisia teritorială, inclusiv în Comitetul pentru studierea chestiunilor teritoriale privind România, delegații români nu au fost admiși.

După ample discuții, începute în Comisia teritorială la 11 februarie 1919, Consiliul Suprem a stabilit, la 11 iunie 1919, granița dintre România și Ungaria, iar la 13 iunie 1919, pe cea dintre România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, prin care se recunoștea actul istoric al unirii Transilvaniei cu România.

Marile puteri au pregătit tratatul de pace cu Germania, fără a îngădui delegației române să-și exprime punctul de vedere, deși armata română purtase lupte grele cu cele aparținând Puterilor Centrale în anii 1916-1917, împotriva cărora reputase victoriile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, iar România avusese de suportat jaful ocupanților străini și uriașe pierderi materiale.

Delegația română, ca și cele ale altor state mici, a fost nevoită să semneze tratatul de pace cu Germania la 28 iunie 1919, fără să-l fi putut studia și formula observații.

Deoarece „Consiliul celor patru” intenționa să procedeze într-o manieră similară și în privința celorlalte tratate, Ion I. C. Brătianu, șeful delegației române, a luat inițiativa unei note verbale colective adresate lui Georges Clemenceau, președintele Conferinței de pace, de către delegațiile română, polonă, sârbă, cehoslovacă și greacă, prin care se cerea ca proiectele tratatelor să le fie comunicate din timp, pentru a le putea analiza. Dar Consiliul a acceptat să prezinte, la 29 mai, doar un rezumat al proiectului tratatului de pace cu Austria, urmând ca a doua zi să remită delegației austriece textul complet al acestuia. În urma unui nou protest, adresat de Ion I. C. Brătianu în numele delegațiilor menționate, s-a obținut amânarea pentru 2 iunie a remiterii proiectului către delegația Austriei. Documentul conținea unele clauze menite să faciliteze amestecul marilor puteri în treburile interne ale României. Astfel, sub pretextul grijii pentru respectarea drepturilor minorităților naționale, marile puteri își rezervau libertatea de a decide măsurile „pe care le vor crede necesare” pentru a ocroti drepturile și interesele acestor minorități. De asemenea, România era obligată să semneze o convenție prin care acorda, timp de 5 ani, „liberul tranzit” pentru toate mărfurile, mijloacele de transport și supușii „Puterilor Aliate și Asociate”, fără nici un fel de taxe vamale.

În cuvântul rostit la ședința plenară a statelor aliata asupra proiectului de tratat, și într-un memoriu adresat Consiliului, Ion I. C. Brătianu afirma că România era hotărâtă să asigure dreptul minorităților, dar că ea nu putea să primească un regim special, la care nu erau constrânse toate statele suverane. Totodată, el a arătat că România era gata să ia măsurile necesare pentru a ușura tranzitul și a dezvolta comerțul cu celelalte națiuni, în conformitate cu legislația sa internă.

Întrucât Consiliul nu a acceptat obiecțiile formulate², Ion I. C. Brătianu a părăsit, la 2 iulie 1919, Conferința păcii. În ziua de 10 septembrie marile puteri au semnat tratatul de pace cu Austria³, la Saint Germain en Laye, punând România în fața faptului împlinit. În urma notelor ultimative ce i s-au adresat, de a semna fără discuții și fără rezerve tratatul, Ion I. C. Brătianu și-a dat demisia din fruntea guvernului României. După noi presiuni diplomatice – care au mers până la amenințarea cu excluderea delegației române de la Conferința păcii – în ziua de 10 decembrie 1919 guvernul prezidat de Alexandru Vaida-Voevod a semnat tratatul de pace cu Austria. Tratatul consfințea autodeterminarea popoarelor și dezagregarea monarhiei habsburgice, recunoștea unirea Bucovinei cu România. În același timp, el oferea o bază legală pentru amestecul marilor puteri în treburile interne ale statelor succesorale, inclusiv ale României. La 18 decembrie 1919 marile puteri au trasat frontiera dintre România și Polonia, care a fost acceptată de cele două țări.

În ziua de 10 decembrie 1919 a semnat la Neuilly sur Seine tratatul de pace cu Bulgaria, care stabilea că hotarul dintre cele două țări era cel fixat în 1913.

Vii discuții a suscitat proiectul tratatului de pace cu Ungaria, deoarece delegația maghiară, precum și unele cercuri politice și financiare din Marea Britanie, Franța, Italia și din alte țări se pronunțau împotriva destrămării Ungariei „milenare”. Pe de altă parte, delegația română, susținută de numeroși lideri politici, a demonstrat, pe bază de date concrete, faptul că Transilvania este un străvechi teritoriu românesc, că populația acesteia și-a exprimat în cadrul Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 hotărârea de a se uni cu România.

Guvernul comunist de la Budapesta – acționând de comun acord cu cel bolșevic de la Moscova – a refuzat să-și retragă trupele din Transilvania și a atacat armata română, aflată în Munții Apuseni. În urma unor lupte grele (16 – 18 aprilie) atacul a fost respins; a urmat un nou atac ungar, la mijlocul lunii iulie; de această dată armata română a declanșat o contraofensivă de amploare, ocupând Budapesta la 4 august. După restabilirea ordinii, trupele române s-au retras în limitele teritoriului național (martie 1920). În ziua de 4 iunie 1920, a fost semnat la Trianon tratatul de pace cu Ungaria, prin care se recunoștea unirea Transilvaniei

cu România. Cu același prilej a fost înscălit un tratat care – ca și în cazul celui cu Austria – conținea referiri speciale privind minoritățile, precum și un altul asupra „liberului tranzit”.

La 28 octombrie 1920, România pe de o parte și Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia de cealaltă, au semnat Tratatul de la Paris prin care se recunoștea unirea Basarabiei cu România.

Deși, în ansamblul lor, tratatele de pace încheiate au purtat amprenta marilor puteri învingătoare, acestea au luat în considerație situația de fapt a prăbușirii imperiului habsburgic și a celui țarist, pe ruinele cărora au apărut state noi, iar altele – între care și România – și-au întregit unitatea teritorială. Marile puteri și-au asigurat posibilitatea de a interveni în treburile politice și în viața economică a României, au impus clauze care au apăsător asupra poporului român. România a trebuit să plătească 500 milioane coroane aur din datoria fostei monarhii habsburgice, să plătească un miliard de coroane aur reprezentând contravaloarea bunurilor statului austriac și maghiar rămase pe teritoriile Bucovinei și Transilvaniei, să achite suma de 230 milioane franci drept „cotă de eliberare”. În mod firesc, România avea dreptul de despăgubire din partea statelor inamice care i-au jefuit teritoriul în timpul ocupației din 1916 – 1918. Deși pierderile României se cifrau la 72 miliarde lei aur, Comisia reparațiilor i-a recunoscut doar 31 miliarde lei aur. Conferința de la Spa, din iulie 1920, a hotărât ca România să primească 1,1% din reparațiile germane și 10,55% din reparațiile orientale (exigibile de la Austria, Ungaria și Bulgaria). Acordurile ulterioare – „planul Dawes”, „planul Young”, conferința de la Haga – au făcut ca România să nu primească din partea nici unui stat fost inamic suma integrală a despăgubirilor ce i se cuveau.

După ratificarea internațională a actelor de Unire din 1918, politica externă a guvernelor române a fost orientată, în întreaga perioadă interbelică, spre stabilirea unor relații de colaborare cu toate statele, apărarea unității și integrității teritoriale a României, realizarea unui sistem de alianțe vizând menținerea păcii și combaterea revizionismului, asigurarea securității pentru toate statele.

În ansamblul raporturilor internaționale de la sfârșitul primului război mondial un loc important l-au ocupat problemele navigației pe Dunăre și prin Strâmtoarele Mării Negre. Statutul Definitiv al Dunării, semnat la Paris în ziua de 23 iulie 1921, prevedea că navigația pe acest fluviu era liberă și deschisă tuturor pavilioanelor, în condiții de perfectă egalitate. Din organele create cu acest prilej făceau parte, pe lângă statele riverane, și Marea Britanie, Franța și Italia, care și-au asigurat un rol preponderent în controlul navigației pe fluviu. Convenția de la Lausanne (24 iulie 1923) privind regimul Strâmtoarelor Mării Negre – Bosfor și Dardanele – stipula demilitarizarea acestora și libera navigație pentru toate vasele comerciale ale tuturor statelor, atât în timp de pace cât și în timp de război; totodată, se prevedea că statele neriverane Mării Negre nu puteau să intre prin Strâmtoare cu mai multe nave de război decât cuprindea flota celui mai puternic stat riveran. În Comisia Internațională a Strâmtoarelor a fost aleasă și România.

În iunie 1919 s-a creat Societatea Națiunilor, din rândul căreia România făcea parte ca membru fondator. Această organizație internațională avea menirea de a acționa pentru evitarea unei noi conflagrații mondiale și apărarea păcii. Pactul Societății Națiunilor prevedea angajamentul statelor membre de a respecta și menține integritatea teritorială și independența politică a celorlalte state. România a acționat în sensul creșterii rolului acestei organizații în viața internațională, militând pentru adoptarea unor măsuri concrete de dezarmare, de descurajare a forțelor revizioniste. În iunie 1932, Comitetul pentru Dezarmare Morală a adoptat punctul de vedere românesc, cuprins în „Memorandumul Pella”, privind adaptarea legislațiilor naționale la cerințele fundamentale ale vieții internaționale. Ca o expresie a prețuirii de care se bucura politica externă a României, reprezentanții acesteia au fost aleși în conducerea unor organisme ale Societății Națiunilor, iar Nicolae Titulescu a îndeplinit, doi ani consecutiv, în 1930 și 1931, funcția de președinte al Adunării generale a acestui mare for internațional.

Acționând în spiritul Pactului Societății Națiunilor, România a inițiat sau a contribuit la realizarea unor alianțe bi și multilaterale. Astfel, la 3 martie 1921 a fost semnată Convenția de

alianță dintre România și Polonia, prin care cele două state se angajau să se ajute reciproc în cazul unui atac neprovocat la granița de răsărit; tratatul a fost reînnoit la 26 martie 1926, când a căpătat și un conținut mai larg, prevăzând ajutorul mutual în cazul oricărei agresiuni externe.

Exponentul cel mai autorizat al diplomației românești din perioada imediat următoare primului război mondial a fost Take Ionescu, care a militat pentru crearea unui sistem de alianțe care să cuprindă Polonia, Cehoslovacia, România, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor (Iugoslavia), și Grecia, a unui bloc „de la Marea Baltică la Marea Egee”, care să se opună oricăror acțiuni revizioniste. Dar contradicțiile dintre Polonia și Cehoslovacia, precum și dintre Iugoslavia și Grecia au făcut ca planul său să nu reușească. În fața acestei situații, ministrul de externe român s-a raliat lui Eduard Beneș, aducându-și contribuția la realizarea unui sistem de alianțe bilaterale între Cehoslovacia, România și Iugoslavia, cunoscut sub numele de Mica Înțelegere. Creată în iunie 1921, Mica Înțelegere își propunea să promoveze o largă colaborare cu toate țările, pe baza respectării statu-quo-ului teritorial consfințit prin tratatele de pace de la Trianon și Neuilly. Mica Înțelegere a fost prima alianță cu caracter regional constituită în Europa după primul război mondial, care se baza pe Pactul Societății Națiunilor și urmărea să creeze un climat de pace și securitate în centrul și sud-estul Europei.

O coordonată fundamentală a politicii externe a României a constituit-o orientarea spre Franța și Marea Britanie. Deși cele două mari puteri au avut o atitudine prea puțin binevoitoare față de România la Conferința păcii de la Paris, guvernanții români au apreciat că Franța și Marea Britanie erau interesate în menținerea sistemului de la Versailles, care confirmase actele de Unire din 1918. În fapt, Franța și mai ales Marea Britanie au evitat să-și ia vreun angajament precis privind apărarea integrității teritoriale a României; pe de altă parte au împins guvernul de la București pe linia unei politici de ostilitate față de Germania, cerându-i să ia măsuri drastice împotriva oricărei organizații care ar preconiza o alianță cu Berlinul.

La 10 iunie 1926 a fost semnat tratatul de alianță dintre România și Franța, potrivit căruia, în cazul unui atac neprovocat, cele două țări se vor consulta asupra măsurilor ce trebuiau luate în scopul „salvagădării intereselor legitime naționale și al menținerii ordinii stabilite prin tratatele de pace”. Era o formulare generală preluată din Pactul Societății Națiunilor. La rândul său guvernul de la Londra n-a acceptat să discute măcar posibilitatea unui pact de alianță cu România.

În cadrul aceleiași politici, de apărare a păcii și statu-quo-ului teritorial, se înscrie tratatul din 17 septembrie 1926, dintre Italia și România prin care aceste state se angajau să se ajute reciproc în cazul unui atac neprovocat din partea unei terțe părți. Dar, semnarea de către Italia a tratatului de alianță cu Ungaria la 5 aprilie 1927, în care se punea deschis problema revizuirii granițelor, precum și sprijinirea politicii revizioniste a Ungariei de către Mussolini, au făcut ca tratatul româno-italian să-și piardă eficiența și apoi, în 1934, chiar valabilitatea.

România a militat pentru statornicirea unor relații de bună vecinătate cu toate statele. Raporturile cu Iugoslavia, Cehoslovacia și Polonia, concretizate și în tratatele menționate, au cunoscut o largă dezvoltare. Relațiile cu Bulgaria s-au reluat imediat după încheierea tratatului de pace, fiind impulsionate de vizita primului ministru bulgar Stamboliiski în România (ianuarie 1921). În octombrie 1920 au fost reluate legăturile diplomatice și consulare cu Ungaria, dar politica revizionistă promovată de guvernul de la Budapesta, intensă propagandă ostilă României desfășurată de revizionistii maghiari pe plan internațional au făcut ca relațiile dintre cele două țări să se dezvolte lent și într-o atmosferă de suspiciune.

Legăturile diplomatice dintre România și Rusia sovietică au fost rupte în ianuarie 1918 din inițiativa părții sovietice. În nota trimisă cu acel prilej guvernului român, Consiliul Comisarilor Poporului al Rusiei făcea cunoscut că a hotărât să declare „sechestrat pentru oligarhia română depozitul de aur al României păstrat la Moscova; puterea sovietică își ia răspunderea pentru păstrarea acestui depozit și se obligă să-l restituie în mâinile poporului român”. În pofida presiunilor făcute de Franța și Marea Britanie, România nu s-a alăturat

intervenției militare împotriva statului sovietic. În 1920-1924 s-au inițiat unele contacte vizând normalizarea relațiilor între România și Rusia (Uniunea) Sovietică. Astfel, la începutul anului 1920, între primul ministru român Alexandru Vaida-Voevod și comisarul poporului pentru afaceri externe, Gheorghe V. Cicerin, a avut loc un schimb de radiograme, convenindu-se asupra inițierii unor tratative directe între cele două țări, care însă n-au mai avut loc datorită opoziției ferme a Franței. Tatonări similare s-au înregistrat și în 1921, fără a se ajunge la rezultate concrete. În martie 1924 s-a organizat o conferință româno-sovietică la Viena, care a eșuat, datorită faptului că Uniunea Sovietică a refuzat să recunoască actul unirii Basarabiei cu România.

Un moment important în viața internațională l-a reprezentat Pactul de la Paris (Briand-Kellogg) din 27 august 1928, primul tratat internațional care a interzis recurgerea la război pentru rezolvarea diferendelor internaționale; statele semnatare se angajau să rezolve problemele dintre ele exclusiv prin mijloace pașnice. Guvernul român a aderat la acest pact, după care a semnat protocolul de la Moscova din 9 februarie 1929, prin care România, Uniunea Sovietică, Polonia, Estonia și Letonia se angajau să-l pună imediat în vigoare în raporturile reciproce.

Instaurarea lui Adolf Hitler la putere în Germania, în ianuarie 1933, a însemnat oficializarea politicii de revanșă teritorială și de revizuire a tratatelor de pace de la Versailles de către una din marile puteri europene. Celelalte state revizioniste – în primul rând Ungaria – erau încurajate în acțiunea lor vizând sfărâmarea sistemului de la Versailles. În noile condiții, România a militat pentru crearea unui sistem de securitate colectivă în Europa, creșterea rolului Societății Națiunilor, întărirea alianțelor existente și crearea altora noi. Exponentul cel mai autorizat al acestei orientări politice a fost Nicolae Titulescu, care a deținut funcția de ministru de externe al României în anii 1932-1936.

În februarie 1933 a fost semnat, la Geneva, Pactul de reorganizare a Micii Înțelegeri de către miniștrii de Externe ai României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, respectiv Nicolae Titulescu, Eduard Beneș și Bogoliub Jevtici, potrivit căruia se crea un Consiliu Permanent, asistat de un Consiliu Economic, fapt ce a întărit această alianță cu caracter antirevizionist.

După ample negocieri s-a constituit Înțelegera Balcanică, prin Pactul semnat la Atena, în ziua de 9 februarie 1934, de reprezentanții Greciei, României, Iugoslaviei și Turciei. Înțelegera – deschisă adeziunii oricărui stat balcanic dornic de colaborare pe baza respectării principiilor Societății Națiunilor, a prevederilor tratatelor de pace – a militat pentru consolidarea securității, prin eliminarea posibilelor prilejuri de dezacord între statele din zonă, pentru garantarea reciprocă a frontierelor balcanice.

La 3 iulie 1933, România a semnat, la Londra, Convenția de definire a agresiunii și a teritoriului, la elaborarea căreia a contribuit din plin și Nicolae Titulescu. Acest document consolida, din punct de vedere juridic internațional, situația României, întrucât prevedea că prin teritoriu se înțelege teritoriul asupra căruia un stat își exercită în fapt autoritatea. Nicolae Titulescu avea să aprecieze că documentul reprezenta o nouă confirmare a apartenenței Basarabiei la România. În virtutea aceluiași principiu – de consolidare a securității și statu-quo-ului teritorial și a păcii generale – România a aderat la Pactul de neagresiune și conciliațiune semnat la Rio de Janeiro (10 octombrie 1933).

Negocierile dintre Nicolae Titulescu și Maksim Litvinov au dus la stabilirea relațiilor diplomatice între România și URSS, în ziua de 9 iunie 1934. Cu acest prilej, cei doi miniștri de externe au avut un schimb de scrisori, care cuprindeau angajamente solemne vizând garanția reciprocă a respectării suveranității naționale și independenței politice, neamestecul în treburile interne, angajamentul de a nu permite existența și activitatea pe teritoriul propriu a unor organizații ce-și propuneau lupta armată împotriva celui alt stat.

Militând pentru realizarea securității colective a statelor europene, Nicolae Titulescu a contribuit la încheierea pactelor de asistență mutuală între Franța și URSS, Cehoslovacia și

URSS, ambele semnate în 1935. Deoarece România avea tratate cu Franța și cu Cehoslovacia, un pas important trebuia să fie – în concepția ministrului de Externe român – pactul de asistență mutuală între România și URSS; pentru încheierea acestui pact Nicolae Titulescu a primit mandat din partea guvernului român în anul 1935. După negocieri între Nicolae Titulescu și Maksim Litvinov s-a perfectat un protocol la 21 iulie 1936, privind pactul de asistență mutuală între România și URSS; în document se preciza, de patru ori, că granița de stat între cele două țări era Nistrul, ceea ce l-a determinat pe Nicolae Titulescu să afirme că Uniunea Sovietică recunoștea actul din 27 martie 1918 privind unirea Basarabiei cu România. Dar Litvinov nu avea mandat din partea guvernului său pentru semnarea acestui pact și a cerut amânarea discuțiilor până în luna septembrie. În fapt, guvernul de la Kremlin declarase încă din 1919 că nu recunoaște tratatele încheiate la Paris și că atunci când slăbiciunea militară sovietică va fi de domeniul trecutului va acționa pentru anularea acestor acte imperialiste. Pe de altă parte, cu prilejul creării Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldovenești, în 1924, guvernul sovietic a hotărât că granița de apus a acesteia va fi râul Prut. Politica de securitate colectivă promovată de Litvinov s-a dovedit a fi o „perdea de fum“ în spatele căreia I. V. Stalin se pregătea de revanșă.

Unele cercuri politice românești au sesizat adevărata politică externă a Uniunii Sovietice și s-au opus categoric încheierii unui pact care ar permite Armatei Roșii să intre pe teritoriul României. În 1935-1936 se contura un nou raport de forțe pe arena internațională. Acțiunile agresive ale statelor revizioniste, politica conciliatoristă a guvernelor Franței și Marii Britanii au avut consecințe negative pentru pacea mondială. Atacul Italiei asupra Etiopiei în 1935, ocuparea zonei rhenane de către Germania în 1936 au dus la eșuarea politicii de securitate colectivă. În acest context, la 29 august 1936, Nicolae Titulescu a fost înlăturat din fruntea Ministerului de Externe al României. Profitând de această situație, Maksim Litvinov a afirmat că semnarea pactului de asistență mutuală sovieto-român nu mai era de actualitate.

În 1937-1938 **s-a înregistrat o deteriorare gravă a situației internaționale**, care prevestea declanșarea unei noi conflagrații. În martie 1938, Austria a fost anexată de Germania, iar prin acordul de la München din septembrie 1938, Marea Britanie și Franța au acceptat să satisfacă pretenția Germaniei asupra regiunii sudete din Cehoslovacia. La 18 octombrie 1938 ministrul de externe al Poloniei, Joseph Beck, a propus regelui Carol al II-lea ca România să participe la împărțirea Cehoslovaciei, preluând localitățile de graniță în care exista un mare număr de români. Regele a respins această propunere, întrucât România nu putea să profite de momentele de restriște prin care trecea un prieten și un aliat. Dezmembrarea Cehoslovaciei a avut consecințe extrem de negative pentru România, deoarece a dus la dezagregarea Micii Înțelegeri, care constituia unul din punctele de sprijin ale politicii externe românești în lupta împotriva revizionismului.

Pe de altă parte, Polonia, aliată de bază a României, s-a orientat în mod categoric spre Germania, fapt ce diminua posibilitatea unei colaborări eficiente pentru apărarea statu-quo-ului teritorial. Semnarea tratatului italo-iugoslav, din martie 1937, marca orientarea tot mai evidentă a guvernului de la Belgrad spre puterile revizioniste. La rândul lor, cercurile conducătoare ale Marii Britanii și Franței manifestau un dezinteres evident față de situația țărilor din sud-estul Europei, fapt confirmat cu prilejul vizitelor efectuate de Carol al II-lea la Londra și Paris în noiembrie 1938. Urmărind să câștige bunăvoința Reichului, Carol al II-lea a avut, la 24 noiembrie 1938, o discuție cu Adolf Hitler la Beghoff, propunând intensificarea schimburilor economice dintre Germania și România. Pe această bază s-au desfășurat la București tratative economice; acestea s-au dovedit extrem de dificile, deoarece Germania urmărea subordonarea economică a României. În timpul negocierilor, la 14 martie 1939 trupele germane au invadat Cehoslovacia, călcând în picioare acordul de la München. Marea Britanie și Franța, care garantaseră noile granițe ale Cehoslovaciei, s-au mulțumit să facă declarații că aceasta era ultima agresiune pe care o mai tolerau. Guvernul și poporul român și-au manifestat

solidaritatea activă cu popoarele Cehoslovaciei, un important număr de civili și militari găsim și refugiul în România.

În acele zile s-a produs „incidentul Tilea“, una dintre cele mai comentate acțiuni politice din preajma celui de-al doilea război mondial. În calitate de ministru al României la Londra, V.V. Tilea s-a prezentat la Foreign Office, în după-amiaza zilei de 17 martie 1939, informând oficialitățile britanice despre faptul că Germania a prezentat un ultimatum României, pentru a o forța să semneze un acord convenabil Reichului. Această intervenție a contribuit la declanșarea unor intense schimburi de opinii între capitalele europene și chiar extraeuropene (SUA), care, în cele din urmă, au condus la negocierile tripartite anglo-franco-sovietice din vara anului 1939, menite să bareze calea agresiunii germane. Inițiativa lui Tilea a avut ca rezultat abandonarea politicii conciliatoriste promovată de guvernele Marii Britanii și Franței.

Apropierea trupelor germane și ungare de granițele de nord-vest ale României a determinat guvernul de la București să procedeze – ca o măsură „pur preventivă“, după cum declara premierul Armand Călinescu – la concentrarea unor contingente de rezerviști. Pentru apărarea graniței de vest, s-a constituit Grupul de armate „Maramureș“, în componența căruia intrau șapte divizii. Concentrările de rezerviști au evidențiat puternicul spirit patriotic ce anima poporul român, la unități prezentându-se un număr mult mai mare de cetățeni decât fuseseră convocați. Germania a profitat din plin de atmosfera creată prin ocuparea Cehoslovaciei pentru a impune guvernului român un tratat economic oneros, la 23 martie 1939. Autoritățile române au tergiversat aplicarea acestuia, astfel că, potrivit datelor concrete, după șase luni de la semnare, nici unul din punctele principale ale tratatului nu intrase în vigoare.

Pentru a contrabalansa influența germană în sud-estul Europei, guvernele de la Paris și Londra au acceptat să încheie acorduri cu statele din această zonă. Astfel, la 31 martie 1939, Franța a semnat un acord economic cu România, iar la 11 mai 1939 Marea Britanie i-a urmat exemplul prin încheierea unui protocol, și apoi, la 12 iulie 1939, a unui acord. Aceste acte au fost întărite prin garanțiile politice acordate, la 13 aprilie 1939, României și Greciei. Aceste garanții aveau o valoare teoretică, exprimând voința celor două guverne occidentale de a nu-și abandona pozițiile în sud-estul Europei, dar ele nu au fost urmate de un acord tehnic, care să stabilească, în mod concret, ajutorul pe care urma să-l primească România.

În vara anului 1939, oficialitățile române și-au manifestat încrederea în succesul negocierilor politice și militare anglo-franco-sovietice. Simultan, diplomația Bucureștilor a tins – prin intermediul Turciei – la încheierea unui pact bilateral de neagresiune cu URSS. Negocierile dintre reprezentanții Franței, Marii Britanii și URSS au eșuat, după care imediat s-a încheiat o spectaculoasă **înțelegere germano-sovietică la 23 august 1939**. Potrivit anexei secrete a acestui pact, Germania era de acord ca URSS să anexeze Statele Baltice, o parte din Polonia și Basarabia. Astfel, baza juridică a relațiilor României cu Uniunea Sovietică – reglementate în temeiul Pactului Societății Națiunilor, pactului Briand-Kellog, Convenției pentru definirea agresorului și agresiunii, schimbului de scrisori dintre Nicolae Titulescu și Maksim Litvinov din iunie 1934 – a fost practic anulată. Câteva zile mai târziu, la 1 septembrie 1939, se declanșă cel de-al doilea război mondial.

Note

- 1 Vezi, pentru această temă, bibliografia de la sfârșitul volumului.
- 2 În memo seama nici de *sacrificiile făcute de România*, nici de *Convențiunea încheiată de ea cu Puterile Aliate*. [...] *Guvernul român nu poate adera la unele din clauzele Tratatului cu Austria și nu-l poate iscăli dacă Consiliul Suprem nu se socotește dator să revină asupra stipulațiunilor care lovesc demnitatea și interesele țării*" (*Întâmpinarea României la Consiliul Suprem*, în „Universul”, din 14 septembrie 1919).
- 3 Alexandru Vaida-Voevod explica în parlament : „în forma și în împrejurările în care l-am iscălit, a însemnat nu alegerea liberă în fața unei alternative, ci cedarea împrejurărilor de forță majoră”. Și apoi argumenta: „M-am hotărât să fac acest salt în prăpastie căci, știam că deși, poate, eu unul voi fi o jertfă, totuși țara va fi salvată de urmările grave ale unei rupturi cu Aliații. Și știam că în acea prăpastie nu schilăvire, nu moarte ne așteaptă, ci ne așteaptă prietenia Americii, Engliteriei, Franței, Italiei, a marilor noastre aliate de ieri, de azi și de mâine” („Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 14, ședința din 16 decembrie 1919, p. 1560.)

II Mentalul colectiv al românilor după 1918

Influența Marii Uniri, a războiului și reformelor. „Mitul Averescu”. Partidul Național-Tărănesc și „era nouă”. Radicalizarea tineretului. Profesorul Nae Ionescu.

După o mare zguduire – război, revoluție, cataclism natural etc. – se produc mutații decisive în conștiința oamenilor. Societatea, care evolua lent, precum curgerea lină a unui râu, se învolutează dintr-o dată, iese din matcă, devine de nerecunoscut.

Primul război mondial a fost o asemenea zguduire pentru întreaga Europă, inclusiv pentru România. După doi ani de neutralitate (1914-1916) guvernul Brătianu a decis intrarea României în luptă alături de Antantă. Această decizie a fost întâmpinată cu entuziasm de cei mai mulți români, care socoteau că a venit timpul să-și realizeze, cu arma în mână, idealul național. Dar, după izbânzile din primele săptămâni, a urmat dezastrul de la Turtucaia, care a constituit un adevărat șoc pentru clasa politică românească și pentru o mare parte a populației. A venit apoi retragerea în Moldova, lunga iarnă din noiembrie 1916-martie 1917, cu numeroase privațiuni și mai ales cu un număr incredibil de morți din cauza holerei. Apoi, din nou cerul s-a luminat, au fost obținute izbânzile de la Mărăști-Mărășești și Oituz din vara anului 1917, care au dus la revigorarea stării de spirit, a sentimentului național. Dar, retragerea Rusiei din război, în noiembrie 1917, a determinat România să pornească și ea pe calea armistițiului și a păcii separate. De această dată, ostașii români doreau să se întoarcă acasă, să obțină cele promise de politicieni, în frunte cu regele Ferdinand, și în primul rând pământ.

Pe de altă parte, românii din teritoriile aflate sub dominație străină au trecut prin situații extrem de complicate. În timp ce românii din Transilvania și Bucovina au primit cu bucurie vestea intrării României în război împotriva Austro-Ungariei, sperând în unirea cât mai grabnică cu patria mamă, cei din Basarabia au fost nevoiți să constate că fuseseră abandonați de Regatul României, care s-a aliat cu Rusia. Autoritățile maghiare și habsburgice au luat măsuri foarte dure împotriva românilor din teritoriile pe care le stăpâneau, iar retragerea armatei române a adus calvarul pentru multe familii din Transilvania și Bucovina. Raza de speranță din vara anului 1917 a fost de scurtă durată, iar încheierea armistițiului de la Focșani și apoi a păcii de la București păreau că le-a închis orice perspectivă de realizare a dezideratului național.

Dar, parcă printr-un miracol al istoriei, anul 1918 – care pentru români începuse sub cele mai negre auspicii – avea să devină anul unor mărețe împliniri, prin realizarea unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu patria mamă.

Mentalul colectiv al românilor a fost influențat de trei factori esențiali: unirea, războiul și reformele, care au impus o trăire intensă, o largă participare a populației. În privința Unirii este de menționat că evenimentele din spațiul românesc s-au desfășurat în strânsă conexiune cu cele înregistrate la nivelul întregului continent. Primul semnal a fost dat de popoarele din Rusia,

care în 1917-1918 s-au ridicat la luptă în numele dreptului la autodeterminare. Românii din Basarabia s-au integrat și ei în acest șuvoi, care nu mai putea fi stăvilit. Gazete precum „România Nouă”, „Sfatul Țării”, „Cuvânt moldovenesc” au avut un rol important în afirmarea conștiinței naționale a românilor dintre Prut și Nistru. Alegerea deputaților pentru Sfatul Țării s-a desfășurat într-o atmosferă de mare efervescență politică și națională. Cei 150 de deputați reprezentau organizații politice, bisericești, studențești, feministe, provenind din toate straturile sociale și naționale: 70% erau români, iar 30 % reprezentau minoritățile naționale (ruși, bulgari, evrei, germani, ucraineni, găgăuzi). Presa vremii aprecia că Sfatul Țării și-a început activitatea „într-o atmosferă de înălțător entuziasm, de bucurie și speranță în viitor”¹. S-au cântat imnurile „Deșteaptă-te române”, „Pe-al nostru steag e scris Unire”. În „Cuvântul tinerimii din Basarabia”, publicat la 24 ianuarie 1918 în „România nouă”, se spunea: „Noi socotim că mântuirea neamului nostru este numai în unirea tuturor fiilor noștri într-o singură țară. Noi de la străini nu mai așteptăm nimic; toată nădejdea ne-o punem în viața la un loc cu toți frații noștri”. Militând pentru o patrie unită, studenții adresau o fierbinte chemare la luptă: „Veniți fraților cu toții, să facem o țară nouă și mare a tuturor celor de un sânge cu noi. Nicăieri nu ne va fi mai bine ca în acea țară”. În mod asemănător, intelectualitatea îndemna pe basarabeni să colaboreze, pentru a grăbi istorica zi a unirii. La 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării a decis independența Republicii Moldova (Basarabia) față de Rusia. În aceeași zi a fost publicat un apel în care se arăta că „nu ne mai socotim ca până acum ardeleni, basarabeni, bucovineni, moldoveni, munteni, ci ca cetățeni ai României noi, a tuturor românilor. Pentru înfăptuirea acestei patrii vom lucra, pentru înfăptuirea ei vom muri dacă va fi nevoie”. Cadre didactice din Chișinău, intelectuali din Bălți, Hotin și din alte zone trimiteau Sfatului Țării scrisori de susținere a efortului pentru unire. Astfel de telegrame și scrisori erau trimise și din Regat de Mihail Sadoveanu, Ion Minulescu, Ioan Petrovici, Radu Rosetti, Ion Pillat, Mihail Codreanu etc. Învățătorii din Chișinău promiteau să acționeze „ca să scoatem norodul din întineric” și toți basarabeni să poată striga „Trăiască România, mama tuturor românilor”.

La 27 martie, Sfatul Țării a hotărât unirea Basarabiei cu „mama sa România”². Ziarul „Sfatul Țării” descria starea de spirit a românilor basarabeni din acel moment: „publicul, zguduit de entuziasm, striga «Trăiască România Mare». Deputații și publicul se îmbrățișau și se sărutau. Ochii tuturor sunt înrouați de lacrimi de bucurie”. Pe stradă, deputaților li se aruncau flori, iar mulțimea striga: „Trăiască Unirea”, „Trăiască România Mare” și juca „Hora Unirii”. Era o demonstrație nemaivăzută până atunci în această provincie, care timp de o sută șase ani se aflase sub dominație țaristă. În zilele următoare, oameni de diferite stări sociale au salutat prin moțiuni și telegrame această unire. Adunări de exprimare a adevărului la unire au avut loc în diferite localități basarabene, dar și în București, Craiova, Pitești, Brașov, Lugoj, Timișoara, Cluj, Oradea și în alte orașe. Unirea Basarabiei era salutăată de Universitățile din Iași și București, de mitropolitul Moldovei, de voluntarii ardeleni și bucovineni, de Corpurile legiuitoare, de țărani, meseriași, industriași, negustori. La Iași, în ziua de 30 martie, a avut loc „Serbarea Unirii”, prilejuită de sosirea delegației basarabene în frunte cu Ion Inculeț pentru a aduce regelui Ferdinand actul Unirii. Ziarul „România nouă” scria că „deși era zi de lucru, lumea își uitase de treburile și mii și mii de oameni alergau de dimineață spre gară ca să vadă ceea ce niciodată nu mai văzuse. Pe tot parcursul drumului – steaguri naționale, ordine și însuflețire”. Odată cu decretul regal de ratificare a unirii Basarabiei, la 9 aprilie 1918, doi reprezentanți ai acestei provincii au intrat în guvernul României.

La sfârșitul războiului, monarhia habsburgică se clătina și ea din temelii. Lupta popoarelor asuprite pentru libertate a luat avânt și a fost încununată de succes în 1918. Încă la 29 noiembrie 1917 a avut loc la Kiev o adunare, la care au participat 5.000 de delegați, civili și militari, cehi, slovaci, sloveni, polonezi, croați, ucraineni, sârbi și români care au hotărât să continue „războiul sfânt” pentru doborârea Austro-Ungariei și formarea statelor naționale. În Moțiunea